

Глава ПЪРВА

ОТНОШЕНИЕТО ФИЛОСОФИЯ – ПСИХОЛОГИЯ И
МЕТАФИЗИКАТА НА АРХЕТИПОВЕТЕ
(ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИ АСПЕКТ)

Евлози Данков

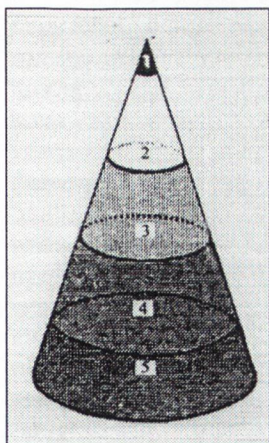
1. Архетипът – посредник между съзнаваното и
несъзнаваното

Архетип – образ и образец; проблеми на теоретичната лингвистика и на философията на езика

Проблемът за архетиповете има пряка връзка с невербалната комуникация като социално-психологичен феномен. Но архетиповете играят определяща роля в човешката психика и в езика като “дом на битието”. Трудността да се даде пълно определение на понятието “архетип” произтича от това, че ние узнаваме за архетипното съществуване след като те са получили вече своята реализация чрез психиката. Но все пак днес е възможно да се даде макар и схематична характеристика на основните архетипове, чрез които човек се стреми да постигне онтологизацията на своето битие. Карл Гюстав Юнг например разглежда архетиповете като **прототипи**, т.е. **първични родови форми** на битие и мислене, които играят ролята на класификатори в езика. В това отношение те имат пряка връзка с метаезика, който намира своето битие чрез философското категориално мислене. Тази особеност позволява на Юнг да разглежда архетиповете като ейдоси (идеи) в онтологията на Платон. Тези ейдоси-архетипове са родови форми на битие и мис-

лене, с които е свързана човешката психика. Когато човек борави с архетипове той не само мисли, но и битийства по своеобразен духовен начин. Именно в този смисъл езикът е “дом на битието”. Нашата задача обаче е да анализираме съотношението между философията и психологията чрез проблема за архетиповете¹. Архетипът е **чиста природа**; валидна както за философията, така и за психологията.

Редица важни идеи в творчеството на Сп. Казанджиев могат да бъдат доразвити чрез проблема за архетиповете. Според Юнг на архетиповете може да се гледа като на “**примордиални образи**”. Те играят определяща роля в колективното безсъзнателно, ономастиката и топонимията на Евразийското митологично културно пространство. Такъв архетип е например топонимът “майка” (скр. *matar*) и производните на този култ образи-ипостаси. Митологичният примордиален образ на майката като архетип е сакрален и има твърде голяма устойчивост в културното пространство и душевността на даден народ. Подобен е случаят с архетипа майка (в санскрита – *matar*), запазен например в топонима Мадара. (На санскрит *matī* е “мисъл”, “представа”.) Той е свързан с една твърде ранна праисторическа дейност, посветена на култа към богинята-Майка², който предшества идеята за съзнанието (Раздел III от настоящата монография). По отношение на метафизиката на тези архетипове ще приведем мисълта на К. Г. Юнг: “Ако бях философ, бих продължил в духа на Платон и бих казал, че някъде в “едно свръхнебесно място”, съществува един прототип или примордиален образ на Майката, предсъществуващ и превъзхождащ всички явления, в които “майчинството”, в широкия смисъл на думата, се проявява”³. Привеждаме тази мисъл на Юнг, за да напомним на емпириците-археолози, робуващи за разлика от психолозите на пълзящия емпиризъм, че нямаме предвид сградите на Хòтел, нито сградите на с. Хотница (които са твърде далеч от Индия), а става дума за **архетипове**, които Юнг свързва с колективното несъзнавано. Но архетипът същевременно опосредства връзката между съзнаваното и несъзнаваното. Както в **колективно неосъзнаваното**, така и в съзнаваното се проявяват родовите форми на битие и мислене, които са общи за даден социум и играят ролята на класификатори в неговата култура. Архетиповете обхващат три равнища на духовен живот: подсъзнателно, съзнателно и самосъзнателно. Архетиповете като родови форми на битие пронизват тези три равнища на духовен живот. Именно на подсъзнателно равнище те играят ролята на колективно несъзнавано и са основните детерминанти в сънищата и в ранните митове (в свързания с тях образец).

Тимерно разгърнатата кръгова диаграма. В центъра се намира Азът (върхът на конуса) (1). Следващото кръгче отговоря на пропорциите на зеницата на човешкото око (2). Следващото по размер кръгче (в двумерното пространство) – ирис (3). Под него (4) част от колективното несъзнавано, което остава неосъзнато. Азът се оказва в центъра на всички кръгове, но е най-отдалечен от колективното несъзнавано. Още от древността е известно, че всичко, което има център и се движи кръгово, притежава душа. (по К. Г. Юнг и Й. Якоби)

Архетиповете на съзнателно равнище участват в разсъдъчната способност на човека. Именно от нея се ползва както психологията, така и логиката. С третата степен – самосъзнателното равнище е свързан метаезикът, т. е. категориалният език. Чрез този език намират израз родовите форми на битие и мислене. Ето защо, когато метафизикът-философ мисли чрез тях, той би следвало да битийства. [Вж. III раздел].

От гледна точка на взаимоотношението между философията и психологията е необходимо да се има предвид, че архетипът обединява антиномичността между несъзнаваното и съзнаваното. Именно тази **свързваща роля на архетипа** иска да подчертае К. Г. Юнг, когато изтъква, че архетипът е “обединяващ противоречията, посредник между несъзнаваните основи и съзнанието”⁴. В днешно време единствено архетипът може да бъде мост между разкъсаната синхронност и “корените” на това съзнавано. Тук архетипът има отношение и към стреса и неговото преодоляване (Раздел II, гл. I).

Според тези свои функции архетипът е “естествената, несъзнавано инстинктивна цялост на праисторическото време”⁵. Точно това **праисторическо време** е свързано с първите митологични образи и образци като реализация на съответни архетипове. Последните обуславят прехода от мита към Логоса. Така става ясно защо в диахронен план митът и философията са свързани чрез определени архетипове като форми на несъзнаваното. Тези архетипове на мита по-късно се обособяват във философски категории и играят ролята на светогледни образци. Митът съхранява архетиповете, чрез които човек започва

съзнателно и самосъзнателно да се съотнася със заобикалящия го свят и със собствената си природа. Заедно с това митът като семиотическа система носи в себе си начина, по който човек е възприемал и съпреживявал своето вътрешно родово-битийно единство със света. В историята на духовната култура митологичните архетипове играят ролята и на философско-методологични парадигми. Но същите тези архетипове са предмет и на психологията и психотерапията.

От друга страна, архетиповете изпълняват функциите на митологеми. Последните понякога се оказват въввлечени в даден философски текст. Архетиповете изразяват автохтонната природа на митологичните образци и образи. Още в ранното общество на равнището на неосъзнатото архетиповете изпълняват митообразуваща функция. Но заедно с това неосъзнатата психика има като своя вътрешна природа определени архетипове. Такива резултати според Юнг “просто налагат предположението, че би трябвало да става въпрос за “автохтонни” нововъзникнали образи извън всякаква традиция, а заедно с това – за значенията на “митообразуващи” елементи на несъзнавана психика”⁶. Така става ясно, че архетиповете са иманентни компоненти на митовете, инварианти (прототипи), форми на безсъзнателното (в диахронен и синхронен план). Този проблем има пряка връзка с **детската психология**.

Определящите образци и образи в даден мит съсредоточават в себе си висша **родова природа**, която е еднакво валидна както за битието, така и за мисленето. Това обяснява защо днес психолозите с удивление откриват архетипове както в митовете, така и в приказките, в съня и в психичните продукти на фантазията, в езика и др. Това положение Юнг представя по следния начин: “Днес вече можем спокойно да изкажем тезата, че архетиповете се проявяват в митовете и приказките, както и в съня и в психичните продукти на фантазията”⁷. Оттук следва, че от гледна точка на метафизиката архетипове могат да се открият както в етичното, така и в естетичното. Но архетиповете не са дадени в съзнанието, както то очаква да ги открие в тяхната пълнота. Юнг ги схваща като специфични априорно съществуващи форми. Може да се каже че **априорното в метафизиката съдържа архетипове**. Но сама по себе си метафизичната природа на архетипа излиза извън нашето традиционно разбиране за априорно мислене, защото архетиповете пораядат от само себе си и “биологични норми на душевна дейност”⁸. Както става ясно, посредством метафизиката на архетиповете може да се преодолее противоположността между **психичното** и физиологичното, а известният психо-физиологически

паралелизъм – да намери качествено ново решение, което досега не е предлагано в историята на философията и психологията. По-ограниченият обхват на съзнанието в сравнение с този на психичното понякога се свързва и с “екстравагантността” на съзнанието.

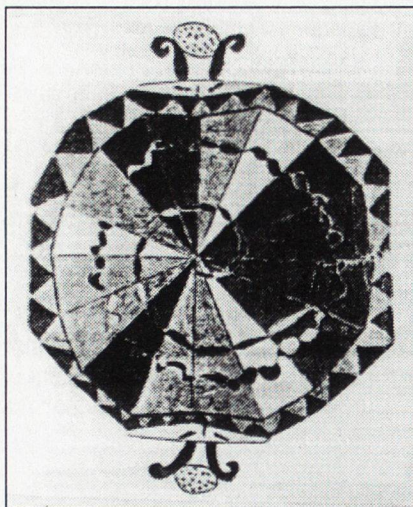
Метафизиката на архетипа притежава и друга особено важна функция – да “компенсира и съответно да коригира по целесъобразен начин неизбежната едностранчивост и екстравагантност на съзнанието”⁹. Особено важна характеристика на архетиповете е, че те са **ориентирани към бъдещето**. Те са свързани с формите на времето, но в тях е концентрирана паметта на миналото. Архетиповете са носители на **живота-процес**, чрез който се влиза в бъдещето на основата на миналото и настоящето. Благодарение на архетиповете чрез познанието случилото се във физическата реалност се превръща в нормален **психически процес**. Същевременно чрез философията архетиповете като дадености се проецират върху външния свят. Така архетиповете се превръщат в основно обединяващо звено между **психологията** и философията като метафизика. Представите във формалната логика са свързани с архетиповете като чиста природа.

Архетипове и представи

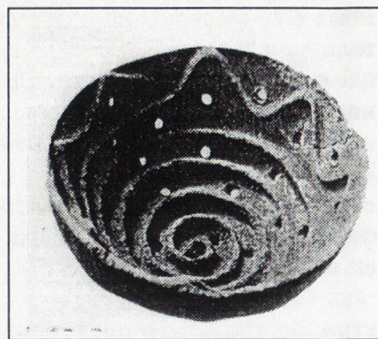
Наистина много от нашите представи, чрез които борави логическото мислене, са архетипни. Но нито философите, нито психолозите знаят колко точно са архетиповете. Човек все още не е успял да разграничи архетипните от неархетипните представи. Вече показахме, че на санскрит представата е *matī*, но заедно с това означава и “мисъл”. Ето защо архетиповете следва да се свържат с логическите форми на мислене, изучавани дори от традиционната логика. По този начин архетиповете позволяват също така да се търси връзка между логиката и психологията. Но особено убедително архетиповете се проявяват в аксиомите.

В психологичен аспект архетипните представи са свързани с митологичните образи и образци, а така също и с висшите родове на битието и мисленето. Но малцина си дават сметка, че идеята за атома също е архетипна представа. На санскрит **atom** означава душа и при това неделима, т.е. другото название на душата е *atom*. В метафизиката на Парменид, стоиците и неоплатониците върховното Благо като Едно е неделимо и всеобхватно. Душата като *atom* е единично проявление на Едно според принципа на огледалната и аксиалната симетрия. Същата симетрия е валидна и за кристалните форми, организиращи веществото на Земята и Космоса. Но архетиповете са и семиотични

форми на психическата реалност. Тази многоаспектна проява на архетиповете се дължи на тяхната чиста природа. Те участват пряко и в социализацията на детето (Раздел I, гл. II. Раздел II, гл. I и II).

Архетип по Карл Густав Юнг. В центъра е изразена спирална форма, обхваната от символическа змия. Външната част на архетипното пространство също е обхваната от символическа змия. Фактически змиите са три и изразяват триадичност на хтонизма, с който се свързва анимата / анимусът. (Архетипна представа)

Ритуален глинен съд от Кукува могила (Тракийска епоха). Центърът на съда е зает от спирална форма. От нея излиза змия. (Архетипна представа)

2. Семиозисът на психическата реалност като метафизичен проблем

Природата на психологическата реалност е свързана с информационната природа на знаковия семиозис. Архетиповете притежават свой собствен семиозис, който е характерен за родовите форми на битие и мислене. В противен случай архетипните образци и образи биха били невъзможни. Чрез своя семиозис архетиповете участват в динамиката на културата, обуславяща социализацията на детето и праисторическия човек от митологичното време.